

ÇANKIRI'NIN
MÂNEVÎ
MİMARLARI

ATABEY CEMALEDİN FERRUH B. ABDULLAH

Atabeg Cemaleddin Ferruh

Hüseyin YAZICI¹

Özet

Anadolu Selçuklu Devleti'nde esir ve köleler arasından yetişip, taştdar, üstadüddar gibi devlet hizmetlerinde bulunarak, devrin sultanlarına yakın olan, devletin en yüksek mevkilerine kadar yükselmiş bir devlet adamıdır. Cemaleddin Ferruh, Sivas'daki Sultan I. İzzeddin Keykavus'un yaptırdığı Darüşşifa Vakfı'nın mütevellî heyeti başkanı ve vakıflardan sorumlu bakan görevinde bulunmuştu. Konya'ya bir cami yaptırmış, daha sonra atabey olarak görev yaptığı Çankırı'ya 1235 yılında Anadolu'nun dördüncü hastanesini ve 1242 yılında Anadolu'nun ilk daru'l-hadisini yaptırmıştır. Çankırı Daru'l-Hadisi, bilinen ilk daru'l-hadis olan 1170'de Şam'da Sultan Nureddin Mahmut'un yaptırdığı daru'l-hadisten 72 yıl sonra Çankırı'da yapılmıştır. Anadolu'da Moğol istilalarının olduğu, Anadolu Selçuklu Devletinin Moğollara yenildiği Köseadağ Savaşı'ndan (1243) bir yıl önce, 1242 yılında Anadolu da ilk daru'l-hadisinin Çankırı'da yapılması anlamlıdır.

Anahtar Kelimeler: Çankırı, Cemaleddin Ferruh, Atabey, Anadolu Selçuklu

Abstract

Cemaleddin Ferruh is an Anatolian Seljuk statesman who, while growing up among prisoners of war and slaves, managed to reach the highest places in Anatolian Seljuk royal bureaucracy as he served as taştdar and üstadüddar. He was appointed as the manager of the Darüşşifa Waqf, which was founded by Sultan Izzad-Din Kaykaus-I. During the reign of Kaykaus-I, he was also the minister responsible for waqf. He got constructed a mosque in Konya. When he was the Atabeg of Çankırı, he commissioned there a hospital in 1235 (which was the fourth hospital in Anatolian Seljuk Sultanate) and a Dar al-Hadith in 1242 (which was the first Dar al-Hadith in in Anatolia. It was built 72 years after the construction of the first Dar al-Hadith of the world in Damascus in 1170, which was commissioned by Sultan Nur al-Din Mahmud. It is significant that the first Dar al-Hadith inAnatolia was built in Çankırı in 1242, just one year before the defeat of Anatolian Seljuks by the Mongols in the Battle of Kose Dag in 1243.

Key Words: Çankırı, Cemaleddin Ferruh, Atabeg, Anatolian Seljuks

1 • Cezaevi Vaizi, Diyanet İşleri Başkanlığı/Çankırı, e-posta: huseyinyazici37@hotmail.com

Giriş

Cemaleddin Ferruh, nerede ve ne zaman doğduğu bilinmemektedir. İsmail Hakkı Uzunçarşılı'ya göre Cemaleddin Ferruh, Anadolu Selçuklu Devleti'nde muhtelif milletlerden esir ve köleler sıfatıyla alınıp yetiştirilen saray adamlarından, saray harici olup devlet hizmetlerinde bulunup, en yüksek mevkilere kadar çıkanlardandır. (Uzunçarşılı: 1998, 79) Bu bilgiye göre Cemaleddin Ferruh'un gulam sınıfından olduğu anlaşılmaktadır.

Anadolu Selçuklu ordusu kapı kulu ve tımarlı sipahilerden oluşmaktaydı. Kapı kulu askeride muhtelif milletlerden (çoğu Rum asıllı olup, Rus, Gürcü gibi) ya esir edilmek ya da köle olarak satın almak suretiyle tedarik edilmişti. Gulam, eski İslâm devletlerinde orduda, idarede ve sarayda çalıştırılmış köle ve esirlere denir. Cemaleddin Ferruh, Mubarizüddin Ertokuş, Celalüddin Karatay, Seyfüddin Torumtay gulam sınıfından yetişip atabey, emirü'l-ümera (ordu başkomutanı/komutanı) gibi üst düzey görevlerde bulunmuş devlet adamlarından bazılarıdır. Gulamlar ordu dışında temizlik hizmetlerinde, hazinede, divanda, adliyede, tercüme odalarında, tuğrahânede, haremde ve maliyede de görevlendirilmiştir. Önde gelen gulamlar ayrıca Anadolu Selçuklularının kültür ve sanat hayatında önemli rol oynamış, çok sayıda cami, medrese ve hastane yaptıran bunlar için çeşitli vakıflar tesis etmişlerdir. (Uzunçarşılı: 1998, 100-101; Merçil; 1996, 183-184)

Türkiye Selçuklularında gerek sultanın has gulam bölüklerine ve gerek diğer ücretli asker birliklerine alınacak köleleri eğitmek ve İslâmî bir terbiyeden geçmelerini sağlamak üzere gulamhane ve taşthane adlarıyla iki acemi ocağı bulunmakta idi. Taşthane sarayın en nitelikli hizmetlilerinin, gulamhane ise daha ziyade askerî nitelikli görevlilerin yetiştirildiği kurumlardı.

Konya Hacı Ferruh Mescidi/Taş Cami/Akça Gizlenmez Mescidi

Cemaleddin Ferruh ismine ilk defa, el-Hacı Ferruh olarak I. İzzeddin Keykavus döneminde, 1215 yılında Konya'da dış kale surlarının dışında Larende Kapısı'na yakın konumda yaptırdığı mescitte rastlanmaktadır. Yapının giriş kapısı üzerinde Selçuk sülüsü ve beş satır olan kitabede: "Ebu'l-Feth dünya ve din sultanı müminlerin emiri Keyhüsrev oğlu Keykâvus Han'ın devletinin yıllarında, bu mescidi Allah'ın rahmetine muhtaç zayıf kul el-Hacı Ferruh, H. 612 (M. 1215) senesi Recep ayı başlarında emretti" yazılıdır. İsmail Hakkı Konyalı'ya göre bâninin ismi, Sivas Darüşşifası'nda geçmektedir. Mescid, Hacı Ferruh Mescidi, Taş Cami, Akça Gizlenmez Mescidi isimleri ile anılmaktadır. Hacı Ferruh Mescidi, tamamen kesme taştan inşa edilmiş, devrinin mimari özelliklerini yansıtan bir camidir. (Bakırcı: 1961, 171-184)

Taştdar Cemaleddin Ferruh

Gulam sınıfı içerisinde yetişen Cemaleddin Ferruh, Anadolu Selçuklu sarayındaki görevlerinden biri de taştdarlık görevi idi. (Uzunçarşılı: 1998, 84)

Taştdar, bazı İslâm devletlerinde hükümdar yemeğe otururken, yemek yedikten sonra elini yıkarken veya abdest alırken önlerine leğen ve ibrik getirip hizmet eden saray görevlilerine taştdar veya ibrikdar denilmekteydi. Taştdar, Farsça taş (leğen) ve dardan (tutan, sahip olan), ibrikdar ise Farsça'dan Arapça'ya geçen ibrik ve dardan meydana gelmektedir. Taştdarın görev yaptığı yere taşthane denilmekteydi. Taşthanede el ve kumaş yıkamaya mahsus leğenler bulunur; sultanın kılıç, elbise, çizme, oda takımları, yastık, mücevherat ve mührü burada korunurdu. Taştdarın maiyetinde hademeler vardı. Hükümdar bir yere veya sefere gittiğinde taşthane de onunla birlikte götürülürdü. Taştdar, sultana sadık güvenilir kişiler arasından seçilirdi. Hüsâmeddin Taştî ve Celâleddin Karatay taştdar olarak görev yapan saray mensuplarıdır. (Uzunçarşılı: 1998, 100-101; Merçil: 2011, 161-162)

Gulamların 30, 35 ve 40 yaşına gelmedikçe kendilerine emirlik ve valilik verilmediği ve hiçbir göreve tayin edilmedikleri görülmektedir. (Odabaşı, 2012, 38) Cemaleddin Ferruh'un hangi yıllarda taştdar olarak görev yaptığı tam olarak bilinmemektedir. Taşthanede belirli bir süre eğitim aldıktan ve yetiştikten sonra buranın sorumlusu olması muhtemeldir.

Üstadüddar Cemaleddin Ferruh

Cemaleddin Ferruh'un Anadolu Selçuklu sarayındaki bir diğer görevi de üstadüddardır. Taştdar, güvenilir ve sultana sadık olan kimselerden seçilirdi. Cemaleddin Ferruh, taştdar görevi ile devrin sultanına yakınlaşmış ve onun güvenini kazanmış daha sonra üstadüddar olarak görevlendirilmişti. Üstadüddar, "alım memuru, evin sorumlusu" anlamlarında; sarayın ve sultan mülklerinin idaresinden sorumlu görevliye denilmektedir. Anadolu Selçuklu Devleti'nde kendilerine "vekîl-i hâl" de denilen üstâdüddar, sultanın gelirlerini tahsil edip gerekli yerlere sarfetme, saray mutfağının ve saraydaki diğer dairelerin ihtiyaçlarını giderme, buralardaki görevlilerin idaresini üstlenme, vakıflara nezaret etme gibi görevleri yürüten, bütün saray memur ve hademelerin en büyük amiri idi. Uzunçarşılı'ya göre Cemalüddin Ferruh, I. Alaüddin Keykubad zamanında üstadüddar olarak görev yapanların arasındadır. (Uzunçarşılı: 1998, 80; 1927 (1345), 100; Ayaz: 2012, 394) Cemaleddin Ferruh, sadece I. Alaüddin Keykubad döneminde değil, I. İzzeddin Keykavus döneminde de üstadüddardır. İzzeddin Keykavus'un Sivas'a yaptırdığı Darüşşifa'nın vakfiyesinde üstadüddar olarak geçmektedir. (Cevdet: 1938, 35)

Cemaleddin Ferruh Sivas Darüşşifası'nda Görevli

Cemaleddin Ferruh, Sivas şehrinde devrin Sultanı I. İzzeddin Keykavus'un yaptırdığı Darüşşifa'nın vakfiyesinde üstadüddar olarak görev yapmıştır. Kitabesinde "darüşşihha" olarak tanımlanan yapı, 1217- 1218 tarihlerinde yaptırılmaya başlanmıştır. H. 617 (1220) de tanzim edilen vakfiyesinde (Cevdet: 1938, 35) Cemaleddin Ferruh, "... Ulu, büyük, bilgili, akıllı, alim, adil, ehil, olgun, muzaffer, müeyyed, mansur, dinin cemali, İslâm'ın ve müslümanların celali, ülkelerde meliklerin ve sultanların

başı, üstadüddar, özel hazinedar Ferruh b. Abdullah'ı -hayrat yolunda Allah onun başarısını ve doğruluğunu devam ettirsin- bu vakfiye vesikasında kaydedilen vakıflarına özel olarak ve bütün ülkede bulunan evkafına genel olarak mütevellî ve nâzır kıldı. O, kendisine verilen görevi bizzat kendisi veya yerine başka birini naib yapmakta, istediği bir kimseyi vekil ve istediği bir kimseye devir ve seçtiği bir kişiye bu görevi devretmekte, -kim olursa olsun- onları bu görevden azletmekte, istediği zaman, arzu ettiği yerde hiç kimsenin itirazı söz konusu edilmeksizin yetkili kılınmıştır...” (Cevdet: 1938, 35; Yınaç: 1991, 27) Vakfiyede görüldüğü üzere Cemaleddin Ferruh üstadüddar olarak, özelde Darüşşifa'nın, genelde ise tüm vakıflardan sorumlu, istediği kişiyi görevlendirebilen istediğini görevden alabilen geniş yetkileri olan nazır/bakan konumundadır. Yine vakfiyede Cemaleddin Ferruh ulu, büyük, bilgili, akıllı, âlim, dinin cemali, İslâm'ın ve müslümanların celali, ülkelerde meliklerin ve sultanların başı, üstadüddar, özel hazinedar gibi sıfatlarla zikredilmiştir. Bu sıfatlardan Cemaleddin Ferruh'un Anadolu Selçuklu Sarayı'ndaki değeri anlaşılmalıdır.

Vakıf mütevellileri Türkiye Selçukluları'nda, üstadüddâr tarafından denetlenmişlerdir. Zamanla vakıfların çoğalması ile evkaf nezareti kurulmuştur. (Odabaşı, 2012, 28-29) Cemaleddin Ferruh, üstadüddâr unvanıyla Anadolu Selçuklu'da vakıfların idaresi ve denetimini görevini de ifa etmiştir.

Cemaleddin Ferruh'un Atabeylik Görevi

Cemaleddin Ferruh, Sultanı I. İzzeddin Keykavus'un döneminde saraydaki üstadüddar görevinden sonra, I. Alaeddin Keykubat döneminde atabeylik/lalalık görevine atanmıştır.

Atabey Türkçe ata ve beg (bey) kelimelerinden meydana gelmiştir. Selçuklular'da atabeg unvanı ilk defa vezir Nizamülmülk'e verilmiştir. Nizamülmülk'ten daha sonra atabeylik yüksek bir devlet memurluğuna dönüşmüştür. Nitekim Selçuklu sultanları bilhassa uç eyaletlerini aile fertleri arasında taksim ederken henüz yaşları küçük olan şehzadelere vasi ve mürebbi sıfatıyla genellikle kumandanlar arasında bir atabey tayin etmişlerdir. Atabey olan şahıs, yanında bulunan melikin terbiye ve öğretimi ile ilgilenir, eyaleti onun adına yönetirdi. (Alptekin: 1991, 38) Lala, Farsça'da “kul, köle; efendinin çocuğuna bakmakla yükümlü hizmetkâr” anlamına gelir. Tarihi seyir içerisinde lalalık, ileri gelenlerin, varlıklı kişilerin, yüksek dereceli idarecilerin, bey, han, hükümdar çocuklarının eğitimiyle ilgilenen, onlara yönetim sanatını öğreten, her türlü bakımından ve yetişmesinden sorumlu olan kişileri ifade eden bir mana kazanmıştır. Böylece daha önceki atabeylik kurumunun bir benzeri olarak gelişme göstermiş ancak bu kurum kadar siyasi bir niteliğe sahip olmamıştır. (Baykara: 2003, 70) Anadolu Selçuklu kaynaklarında lala ve atabey kelimeleri birlikte kullanılmıştır. Atabeylerin mutlaka hükümdarı yetiştirmeleri gerekmez. Sultan kimi uygun görürse onu atabeyliğe tayin ederdi. Atabeyler ordu komutanından olur, kabineye dâhil olur, devlet işlerinde mühim rol oynarlardı. (Uzunçarşılı: 1998, 78-79)

Cemaleddin Ferruh b. Abdullah, Anadolu Selçuklu Devleti sultanlarından

I. Alaeddin Keykubat ile II. Gıyaseddin Keyhüsrev (1237-1246) dönemi Çankırı Atabeyidir. Cemaleddin Ferruh, yaptırdığı Daruşşifa'nın kitabesinde lala ve atabey olarak geçmektedir. Cemaleddin Ferruh I. Alâaddin Keykubat'ın oğullarından hangisine atabeyi olduğu hususunda birkaç ihtimal olabilir. Zira bu hususta herhangi bir bilgi ulaşamadık. İhtimaller:

a) I. Alâaddin Keykubat'ın oğullarından İzzeddin Kılıç Arslan veya Rükneddin'in atabeyi olabilir. Alaeddin Keykubat'ın diğer oğlu II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in atabeyi önce Mübarizüddin Ertokuş daha sonra da Şemseddin Altun-aba olmuştur. (Yınaç: 1991, 27) Mübarizüddin Armağanşah'ı da diğer oğlu II. İzzeddin Keykavus'a atabey tayin etti. (Alptekin: 1991, 39)

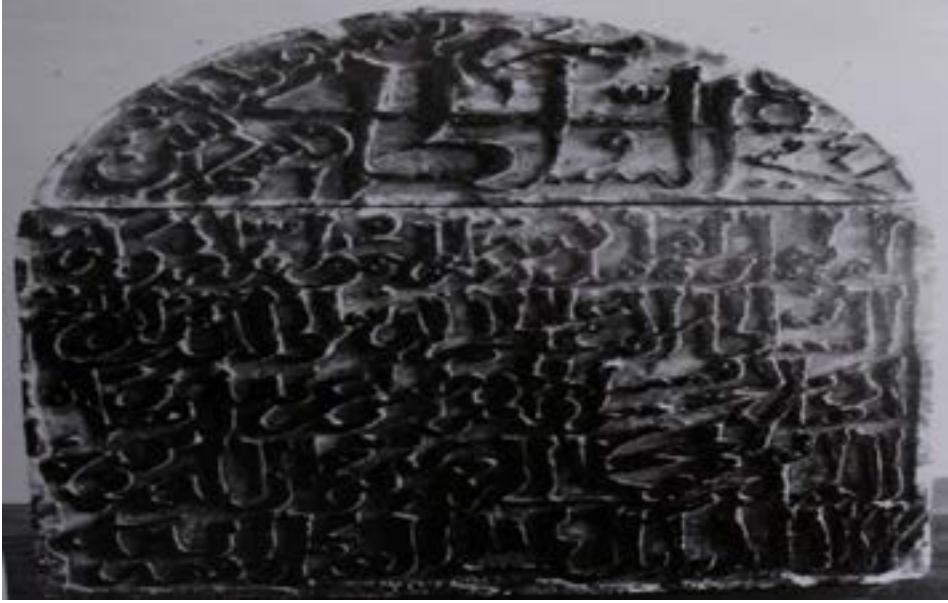
b) Cemaleddin Ferruh, kısa bir süreliğine II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in atabeyi olabilir. Alaeddin Keykubat, büyük oğlu Keyhüsrev'i Erzincan'a melik olarak göndermiş. İlk olarak Mübarizüddin Ertokuş'u atabey olarak tayin etmişti. Ertokuş, 1228-1229 Trabzon seferinden sonra vefat etmişti. 1230-1234 yılları arasında Erzincan Kayırhan'a verilmiş, 1234 yılında Erzincan II. Gıyaseddin Keyhüsrev tekrar verilmişti. Şemseddin Altun-aba Keyhüsrev'e atabey olmadan önce Cemaleddin Ferruh atabey olmuş olabilir. Böylece Cemaleddin Ferruh, II. Gıyaseddin Keyhüsrev'e yakın olması, taht mücadelesinde onu desteklemesine sebep olmuş olabilir. (Kaymaz: 2009, 116)

c) Cemaleddin Ferruh'un Çankırı'ya hangi tarihte atabey olarak geldiği bilinmemektedir. Cemaleddin Ferruh, muhtemelen I. Alaeddin Keykubat'ın sultanlığının ilk yıllarında üstadüddar olarak devlet idaresinde görev yapmıştır. I. Alaeddin Keykubat 1223 yılında sadakatinden şüphe ettiği Beylerbeyi Seyfeddin Ayaba, Mübarizüddin Behram Şah, Niğde Subaşı Zeynüddin Başara ve daha önce Malatya subaşı olan Bahâeddin Kutluca gibi değerli emîrleri öldürtmüş, toplamda sayıları 24'ü bulan üst düzey devlet adamını tavsiye etmiştir. Sarayda Sultan I. Alâaddin Keykubat'ın güvenilirliği kazanan, tecrübeli devlet adamı Cemaleddin Ferruh bu süreç sonrası bir zamanda Çankırı'ya atabey olmuş olabilir. Kesin olarak bilinen Cemaleddin Ferruh'un, 1235 yılında Çankırı'da yaptırdığı Daruşşifa'dan ve 1242 yılında yaptırdığı Daru'l-Hadis'in kitabelerinden onun 1235-1242 yılları arasında Çankırı'da atabey olarak görev yaptığı anlaşılmaktadır.

Çankırı'ya Anadolu Selçuklu Devleti'nin Dördüncü Daru's-Şifası

Anadolu Selçuklu Devleti Hastanelerinin dördüncüsü Çankırı'da yapılmıştır. 1. Kayseri, Gevher Nesibe Tıp Medresesi ve Mâristâmı (1206); 2. Sivas, İzzeddin Keykâvus Dârüssıhası (1217); 3. Divriği, Turan Melek Dârüşşifası (1228). (Acıduman: 2010, 11) 4. Atabey Cemaleddin Ferruh tarafından 1235 yılında Çankırı'da bir darulafıye/daruşşifa olarak yaptırılmıştır. Daruşşifa bu gün mevcut olmayıp, ancak temelleri vardır. Daruşşifanın bir kitabesi bulunmaktadır. Kitabe 2007 yılında Ankara'da bulunan Vakıflar Eserleri Özel Müzesi'ne kaldırılmıştır. Müzede 2546 envanter numarasıyla

kayıtlıdır. (Çal: 2015, 150) Daruşşifanın kitabenin yazısı çok iyi değildir. Bu yüzden farklı okuyuşlar önerilmiştir. Kitabesi:

Resim 1 Darulafiyenin Kitabesi (Dr. Kamil Urga Çankırı Araştırmaları Merkezi Arşivi)

في تاريخ محرم ثلثة ثلثين و ستمائة
السلطاني
امر بعمارة هذه دار العافية الميمونة في ايام دولة
السلطان الاعظام علاءالدنيا و الدين ابو الفتح
العبد الفقير المحتاج الي رحمة ربه جمال الدين فرخ
اللالا الاتابك الملكي العتافي وفقه الله

Fi tarihi muharrem selase selasine ve sitte mie

-Es-Sultânî

-Emere bi imareti hazihi darü'l afiyeti'l-meymuneti fi eyyami devleti

-Es-sultan El-azam Alaü'd-dünya ve'd-din Ebul Feth

-Keykubad bin Keyhüsrev kayyimu emirü'l-müminine eazzellahü ensarehu

-El-abdü'l-fakir el-muhtac ila rahmeti rabbih Cemalüddin Ferruh

-El-lala el-Atabey el-meliki el-ataki vafekahüllah.

“Bu mubarek Dârülâfiye'nin yapılmasını 633 yılı Muharrem ayında Büyük Sultan, memleketler açan, Abbasiye Halifesinin (Emirü'l-müminin) ortakçısı ve Keyhüsrev oğlu Alâü'd-dîn Keykûbâd -Allah aziz ve mansur eylesin- devletli günlerinde kulların fakiri ve Allah'ın rahmetine muhtaç azatlı kölelerden Atabey Lala Cemâlü'ddîn Ferruhu-Allah muvafik eylesin- emretti.

Es-Sultan, Osmanlı'daki tuğra gibi, sultana mensup anlamındadır. Osmanlıdaki tuğra yerine yazılmıştır. (Önge: 1962, 251-252)

Cemaleddin Ferruh'u Daru-Şifa'yı Yapıtırma Sebebi

Bu tür eserlerin yapılmasıyla ilgili bazı hikâyeler rivayet edilmektedir. Örneğin, Anadolu Selçuklu döneminde ilk yapılan Kayseri Gevher Nesibe Daru's-Şifası ile ilgili böyle bir hikâyeye vardır. Gevher Nesibe, II. Kılıçaslan'ın on iki çocuğu içerisinde tek kız olanıdır. Gevher Nesibe, sarayın baş sipahisi ile evlenmek istemiş, ama Selçuklu Sultanı I. Gıyaseddin Keyhüsrev buna razı olmamıştır. Sultan, baş sipahiyi bir savaşa göndermiş, o da şehit olmuş, bunun üzerine Gevher Nesibe Hatun hastalanmış ve bu hastalıktan bütün uğraşlara rağmen kurtulamamıştır. Sultan, öleceği sırada af dilemek için geldiğinde Gevher Nesibe, "Ben devasız bir derde düştüm, kurtulmama imkân yok. Hiçbir hekim derdime çare bulamadı, ben artık ahiret yolcusuyum. Eğer dilersen benim mal varlığımla benim adıma bir daru's-şifa yaptır. Bu daru's-şifada bir yandan dertlilere şifa verilirken bir yandan da devası olmayan dertlere şifa aransın. Bu daru's-şifada ünlü hekimler ve cerrahlar yetişsin. Burada kimse bir kuruş ödemesin. Burası benim adıma bir vakıf olsun." demiştir. Gevher Nesibe verem sebebiyle öldüğü tahmin edilmektedir. (Kemaloğlu: 2014, 1) Sultan I. Gıyaseddin Keyhüsrev tarafından 1206 da yapıtırılmıştır.

Ayrıca o dönemin büyük salgın hastalığı vebadır. 1178-1180'de II. Kılıçaslan ve I. Alâeddin Keykubad döneminde 618/1221'de veba salgını olmuştur. Konya da ki hastane bu salgında yetersiz kalmakla birlikte ihtiyacı karşılamıştır. (Arık: 1991, 50-52) Bu sebeplerin dışında Cemaleddin Ferruh'un daha önce Sivas daru's-şifasında görev alması, onun sağlık alanındaki ihtiyaçları yakinen görmesi ve devlet adamlarının isimlerini yaşatacak vakıf eserleri yapma geleneği, sadaka-i cariye gibi sebeplerle daru's-şifayı yaptırmış olabilir.

Sultan II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in Tahta Geçmesi ve Cemaleddin Ferruh

Sultan Keykubad, Yassıçemen (1230) savaşından sonra Hârizm beylerini idaresi altına almış, Hârizm beylerinden Kayır Han'a önce Erzincan'ın idaresini, sonra da Sivas subaşılığı görevini vermişti. Sultan Alaeddin Keykubad'ın Harizm beylerine yakınlaşması diğer beyler tarafından korku ve endişe ile karşılanmasına sebep olmuştu. (Kaymaz: 2009, 29-31)

Sultan Alaeddin Keykubad, Eyyübîler'i Güneydoğu'dan tamamıyla çıkarmak maksadıyla bütün ordusunu 1237 baharında Kayseri'de topladı. Büyük oğlu Gıyâseddin Keyhusrev'i eskisi gibi Erzincan meliki olarak bıraktı. Emirlerine biat ettirerek Eyyübî prensesinden doğan küçük oğlu İzzeddin Kılıçaslan'ın veliahtlığını ikinci defa ilân etti. Aynı yıl Ramazan bayramında elçilere verdiği bir ziyafette yediği av etinden zehirlenerek ertesi gün 4 Şevval 634 / 31 Mayıs 1237'de öldü. (Sümer: 2002, 359)

Sultan Alâeddin Keykubad'ın vefatından sonra yerine veliaht İzzeddin Kılıçaslan sultan olamamış, II. Gıyaseddin Keyhüsrev beylerin desteği ile Kayseri'de tahta oturtulmuştu.

Cemaleddin Ferruh, II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in tahta çıkmasında, Çaşnigir Şemseddin Altunaba, Taceddin Pervane, Sadeddin Köpek ile beraber hareket etmiş. İbn Bibi, Çaşnigir Şemseddin Altunaba ve Üstadüddar Cemaleddin Ferruh Lala, Sultan'ın sağ ve sol ellerini tutup yürüterek, II. Gıyaseddin Keyhüsrev'i saltanat tahtına oturttuklarını, elini öpüp saçı saçtıklarını ve Padişah'a hayır dua edip, tebrik ettiklerini, haber verir. (İbn Bibi: 1996-II, 20)

Cemaleddin Ferruh'un, Sultan II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in tahta çıkmasında önemli desteği olmuştur. Cemaleddin Ferruh, İzzeddin Kılıcarslan'ı değil de Keyhüsrev'i desteklemiş olması ya Cemaleddin Ferruh'un II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in lalası olması ya da Keyhüsrev taraftarlarının daha güçlü olması, Cemaleddin Ferruh'un Alâeddin Keykubad'ın Harizmlî beylere yaklaşmasından ve izlediği siyasetten hoşnut olmaması gibi sebepler olabilir.

II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in sultanlığı döneminde Cemaleddin Ferruh, muhtemelen aktif siyasetten çekilmiş olsa gerek ki, Emir Saadettin Köpek'in entrikalarından böylece kurtulmuş olabilsin. Emir Saadettin Köpek, Kayır Han, Şemsüddin Altun-Aba, Taceddin Pervane, Kemaluddin Kamyar gibi devlet adamlarını öldürtmüş, Hüsamüddin Kaymuri'yi hapse attırmış, Celalüddin Karatay'ı görevden uzaklaştırmıştı. Celalüddin Karatay, bir camide uzlete çekilmişti. (Kaymaz: 2009, 39-59) Bu dönemde Cemaleddin Ferruh devlet merkezinden, saraydan uzakta olması sebebiyle veya izlediği siyasetle kendini korumuş olabilir.

Cemalettin Ferruh'un Katıldığı Meyyâfârikin Seferi

İbn Bibi, Cemaleddin Ferruh'un 639/1241 yılında Eyyubi hükümdarı Şehabeddin Gaziye karşı yapılan Meyyâfârikin (Silopi) seferine katıldığından haber vermektedir. Sefer sonrasında Üstadüddar Cemaleddin Ferruh Lala, Çaşnigir Emir Mübarizeddin Çavlı, Veliyeddin Pervane, Gürcü oğlu Zahiru'd-Devle ve Şemseddin Hoca Mesud Konya'ya Sultan'ın yanına dönmüşler. Sultan'ın huzuruna çıkıp, çeşitli hediyeler aldıktan sonra Sultan, yurtlarına dönmelerine izin vermişti. (İbn Bibi: 1996-II, 54-58)

Cemalettin Ferruh'un Anadolu'daki İlk Daru'l-Hadis'i Yaptırması

Cemaleddin Ferruh 640/1242 yılında vefatından önce atabey olarak görev yaptığı Çankırı'ya bir daru'l-hadis yaptırmıştı. Daru'l-Hadis Çankırı'da Selçuklu döneminden ayakta kalan tek eserdir. Altı türbe, üstü darülhadis olarak yapılan binanın, mukarnas süslü kuzey kapısının üzerinde dört satır halinde mermer zemine kabartma olarak süslü hatla yazılmış bulunan kitabesinde:

السلطاني
في سنة اربعين و ستمائة
امر بعمارة دار الحديث و المقبرة العبد الضعيف
المحتاج الي رحمة ربه الطيف الاتابك فرخ بن عبد الله

- Es-Sultânî

- Fî seneti erba'îne ve sittimie

- Emera bi imâratı darilhadisi ve'l-makbaratı (el-) abdü'd-daî(f)
- (el-)muhtâc ilâ rahmeti Rabbihi'l-latîfi el-Atabeg Ferruh bin Abdillâh.

“Bu dârulhadisin ve makberenin yapılmasını Latîf olan Allah'ın rahmetine muhtaç olan Atabey Abdullâh oğlu Ferruh 640 yılında Sultan adına emretti.”

Daru'l-Hadis, Anadolu Selçuklu mimarisinin en güzel örneklerinden biridir. Yapı doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı ve iki katlıdır. Birinci katta kuzey yönünde kapıdan içeriye girildiğinde bir oda, bu odadan da diğer odaya geçilmektedir ki, bu oda içerisinde Cemalettin Ferruh'un da bulunduğu altı adet üstü açık ve yarı yarıya çürümüş cesetlerin bulunduğu ahşap sanduka vardır. (Önge: 1962, 255) Mumyalanan bu cesetler bugün çürümüş haldedir. (Efe: 2015, 286-287) Yılmaz Önge'nin tespitine göre 1960'larda yarı çürümüş haldedir.

Cemalettin Ferruh'u Daru'l-Hadis Yaptırma Sebebi

O dönemde yaşanan bazı önemli olaylar Atabey Cemalettin Ferruh'u özellikle bu bölgede daru'l-hadis yapmaya sevk etmiş olabilir. XIII. asırda Anadolu'da medreseler bulunmakta idi. Ancak daru'l-hadisler daha çok o dönemde Şam, Musul, Halep, Erbil ve Kahire'de yaygındır. Anadolu'da kurulan ilk daru'l-hadisi, öteden beri iddia edildiği şekliyle Konya İnce Minare Daru'l-Hadisi olmayıp ondan 35 yıl önce kurulan Çankırı Daru'l-Hadisi'dir. Çankırı Daru'l-Hadisi, 1170'de Şam'da Sultan Nureddin Mahmut Zengi tarafından yapılan ilk darul hadisten 72 yıl sonra yapılmıştır. Günümüzde Taşmescid diye anılan bu müessesese, Anadolu Selçuklu döneminin en eski daru'l-hadis müessesesidir. Osmanlı dönemi kaynaklarında Cemâleddin Medresesi veya Çankırı Medresesi adıyla kaydedilmiştir. (Yardım: 1993, 531-532)

Cemalettin Ferruh'un Dar'ul-Hadis'i yaptırma sebepleri:

a. Babai İsyani: Amasya yöresinde faaliyet gösteren Baba İlyâs-ı Horasânî adında bir Türkmen, Vefâî şeyhinin yönettiği bir isyandır. Baba İlyas, I. Alâeddin Keykubad zamanında Amasya yakınlarındaki Çat (bugünkü İlyas) köyüne yerleşerek burada kurduğu zaviyesinde yaşamaya başlamıştır. Baba İlyas, Türkmenler arasında, daha çok eski Türk inançlarının İslâmiyet'le yorumlanmış bir şeklini, tasavvufî hüviyetle İsmâilî fikirlerle destekleyerek öğretmekteydi. Baba İlyas'ın kendisini bir mehdî (belki peygamber) hüviyetiyle Türkmenler'e tanıtmıştır. Kaynaklar onu Baba Resul diye de zikreder. II. Gıyâseddin Keyhusrev'in kötü idaresi, I. Alâeddin Keykubad'dan sonra bozulmaya yüz tutan Selçuklu iktisadî-sosyal yapısı gibi sebepler de eklenince, bu fikirler Türkmenlerce destek bulmuş, isyan kıvılcımı kısa sürede Orta Anadolu'ya sıçramış ve Türkmenler epeyce başarı kazanmışlardır. (Ocak: 1991, 373-374) Baba İlyas 637 (1240) yılında Anadolu Selçuklu Sultanı II. Gıyâseddin Keyhusrev'e karşı iktidarı ele geçirmek maksadıyla hazırladığı ayaklanmanın fiilî idaresini halifesi Baba İshak'a havale etti. (Ocak: 1991, 368)

Baba İlyas'ın en önemli halifesi Baba İshak idi. Baba İshak, yaşadığı Adıyaman yakınlarındaki Türkmenler'i silâhlandırdıktan sonra civarı ele geçirerek, Selçuklu kuvvetlerini üst üste yenerek Adıyaman'ı, Gerger ve Kâhta'yı da aldı. Yolunun

üstüne çıkan her yeri ve her şeyi zapt ederek Malatya'ya yürüdü. Burada Selçuklu valisi Muzafferüddin Ali Şîrî de yendi. Bu arada bölge halkından katlımlar da olur. Nihayetinde Baba İshak, Amasya'ya ulaşırsa da Amasya Kalesi'ne sığınmış olan Baba İlyas'ın Selçuklular tarafından öldürülmesine engel olamaz. Burada Mübârizüddin Armağanşah'ı mağlûp ederek şeyhinin idamına duyduğu kızgınlıkla Konya'yı ele geçirme amacıyla Konya'ya doğru yürüyüşe geçmişti. Kırşehir'in kuzeydoğusundaki Malya ovasına geldikleri sırada Selçuklu ordusuyla karşılaştılar. Çok şiddetli cereyan eden savaşta Baba İshak hayatını kaybetmiş, Babailer, çocuklar ve kadınlar hariç olmak üzere kılıçtan geçirildiler. Pek az bir kısmı kaçıp kurtulabildi veya esir edildi. (Ocak: 1991, 368-369)

Anadolu'da gayri Sünnî hareket ve zümrelerin temelini oluşturan Babailik, Çankırı'ya yakın bir muhitte olmuştu. Baba İlyas'ın kendisinin Mehdi hatta Peygamber olduğunu iddia etmesi, okuma yazma bilmeyen Türkmenler arasında bu fikirlerin yayılması, isyanın devleti ciddi olarak sarsması, Cemaleddin Ferruh'un, isyanın fikirlerine karşı dar'ul-hadis kurarak fikrîsel mücadele yapmayı düşünmüş olabilir. "Nizamülmülk, Şî Fâtımîler'in Sünnî Abbâsîler'i ve Selçukluları yıpratmak amacıyla siyasî ve askerî faaliyetlerin yanı sıra ilmî açıdan da yoğun bir propagandaya giriştikleri dönemde Ehl-i sünnet akîdesini güçlendirmek için Nizamiye medreselerini kurmuştur." (Özaydın: 2007, 188)

b. Cemaleddin Ferruh, Konya'da yaptırdığı mescidin kitabesinde Hacı Ferruh olarak geçmekte ve onun hacı olduğu anlaşılmaktadır. Cemaleddin Ferruh, hacca giderken Şam'a uğradığında oradaki Dar'ul-Hadisi ziyaret etmiş olabilir. Daru'l-Hadis'in eğitimini görmüş ve bu sebeple atabey olarak görev yaptığı Çankırı'ya bu eseri yapmış olabilir.

c. Daru'ş-şifayı Daru'l-Hadisi de öldükten sonra amel defterini kapatmayacak bir sadaka-ı cariyeye düşüncesiyle inşa ettirmiş de olabilir.

Cemaleddin Ferruh, 1235'te yaptırdığı daru'l-afiye'nin kitabesinde I. Alaeddin Keykubad için "Büyük Sultan, memleketler açan, Abbasiye Halifesi'nin (Emirü'l-müminin) ortakçısı ve Keyhüsrev oğlu Alâü'd-dîn Keykûbâd -Allah aziz ve mansur eylesin-" şeklinde överken, 1242'de yaptırdığı daru'l-hadis'in kitabesinde sadece "Es-Sultânî" ile yetinip, II. Gıyaseddin Keyhüsrev'den bahsetmemesi dikkat çekicidir. Tecrübeli devlet adamı Cemaleddin Ferruh, II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in icraatlarından rahatsız olmuş, bir nevi böyle önemli bir eserde Sultan'ın ismine yer vermeyerek bir nevi protesto etmiş olabilir.

Cemaleddin Köprüsü

Ahmet Kankal, XVI. yüzyılda Çankırı da bulunan köprüler arasında Cemaleddin Köprüsünü de sayar. Köprüyü Cemaleddin Ferruh'un yaptırmış olması muhtemel olmakla birlikte, köprü'nün nerede olduğu bilinmemektedir. (Kankal: 1993, 298)

O günün şartlarında hastane ve Daru'l-Hadis, Çankırı şehir merkezinin dışındadır. Kale ile hastane arasında bulunan derenin üzerine köprü ihtiyacı doğmuş,

Atabey Cemaleddin Ferruh da hastane ile kalenin kesişme noktasına bir köprü yaptırmış olabilir.

Daru'l-Hadis ve Cemaleddin Ferruh ile ilgili Bazı Yanlış Bilgiler

Uzunçarşılı, bu devirde iki Ferruh vardır. Biri Cemaleddin Ferruh Lala, diğer Necmeddin Ferruh'dur, der. (Uzunçarşılı: 1927, 100)

Necmeddin Ferruh II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in (1237-1246) emirlerindedir. Amasya Burmalı Minare Camisi'ni yaptırmıştır. (Eyice: 1992, 444)

Daru'l-Hadis'in türbe kısmında bulunan mezarlar için halk kaditler ismini vermektedir. Rivayete göre Çankırı fatihi Karatekin kaleyi ikinci defa kuşattığında Cemaleddin Ferruh ve yanındakilere bağırarak yardım istemiş, onlarda "Biz burada helva yapmakyız" demeleri üzerine; Karatekin "Orada kadit (iskelet) olun demiş" bunun üzerine adamlar ölüp, kadit olmuşlar. (Başer: trs, 11-13) Cemaleddin Ferruh ile Karatekin arasında yüz yıldan fazla zaman vardır. Böyle bir olayın olması mümkün değildir.

Daru'l-Hadis'in eskiden kilise olduğu (Çal: 2015, 157) bilgileri de tarihi gerçeklerle çelişmektedir. Daru'l-Hadis'in orijinal kitabesi mevcut olup hangi tarihte, kim tarafından yapıldığı bilinmektedir. Bir kiliseden dönüştürülmesi de mümkün değildir. Mimari olarak Anadolu Selçuklu mimarisidir. Belki, Daru'l-Hadis yapılmadan önce yerinde başka bir kilise olabilir.

İbn Bibi, Sultan Celaleddin'in elçilerinin ikinci defa Sultan Alaeddin'in huzuruna gelmesi başlığıyla verdiği bilgilerde, Celaleddin Harezşah'ın Alaeddin Keykubad'a değer verdiğini göstermek, öğüt ve nasihat verdirmek için, babası merhum Sultan Muhammed'e yakın adamlarından Taştard Melik Cemaleddin Ferruh, Cemaleddin Saveci ve Necmeddin Ebu Bekir Cami gibi önemli kişilerle iki büyük Harezmlî emiri görevlendirdiğini haber verir. (İbn Bibi: 1996-II, 379) Osman Turan ise bu elçilerin daha sonraki elçilerle karıştırıldığını, gerçekte elçilerin Alaeddin Keykubad'ın elçileri olup, Sultan Celaleddin'e gidip, bir şey elde edemediği geri döndükleri, bazı Harezmlîlerin elçilere refakat ettiğini, Anadolu Selçuklu topraklarına geldiklerinde Keykubad'ın elçilerinin Harezmlîleri bırakarak, süratle Sultan'a gelip teşebbüslerin olumlu netice vermediğini bildirdiler. Elçiler, Sultan Celaleddin'in cevabını Sultan Alaeddin'e ulaştırmışlardır. Cemaleddin Ferruh bir elçilik görevinde bulunmuştur. Ancak bu İbn Bibi'nin dediği gibi Celaleddin Harezşah'ın değil, Alaeddin Keykubad'ın elçisi olarak olmuştur. (Turan: 2014, 97-98) Celaleddin Harezşah'ın bir Selçuklu atabeyini elçi olarak göndermesi de beklenmez. Bu elçilik görevi Cemaleddin Ferruh'un Devlet'te etkinliğini göstermektedir. Bu olay Yassıçemen Savaşı öncesi (1230) olmuştur.

Mevleviyazışmalarına göre, Atabey Cemaleddin Ferruh Mevlevi şeyhlerindedir ve Mevlevihaneyi Cemaleddin Ferruh yaptırmıştır. (Ata: 2006, 39-40) Ancak bu bilgi bir takım tarihi gerçeklerle çelişmektedir. Daru'l-Hadisle beraber makberin beraber yapıldığına göre, Cemaleddin Ferruh'un vefatı 1242'den sonra, 1240'lı yıllardır. Mevlana Celaleddin Rumi'nin 1273 yılında vefat ettiğine ve Mevleviliğin henüz

kurulmadığı bir dönemde Atabey Cemaleddin'in bir Mevlevi şeyhi olması mümkün değildir. Mevlevîliğin teşkilatlanması Sultan Veled ile (ö.712/1312) başlamıştır, onunla birlikte başka şehirlerde şubeler açılmaya başlanmış, Ulu Ârif Çelebi'yle de (ö.720/1320) ivme kazanmıştır. Osmanlı Devleti döneminde Çankırı'yı fetheden Karatekin Bey'e şeyh denildiği gibi Cemalettin Ferruh'a da şeyh denilmiştir. (Önge: 1962, 254; Çal: 2015, 157-158; Haksever: 2012, 29) Mevlevihane'nin ne zaman inşa edildiği bilinmemekle birlikte, kaynaklarda ilk defa adı 1530'da Candaroğlu Kasım Bey'le (ö. 868/1464) birlikte anılmaktadır. (Ata: 1995, 35) 1417 yılında Candaroğlu İsfendiyar Bey, oğlu Kasım Bey'in idaresine Tosya, Çankırı ve Kalecik'i bırakmıştır. 1417'den 1464'e kadar 47 yıl Çankırı bölgesini yönetmiştir. (Çetin: 2013, 37) Kasım Bey'in Mevlevihane'ye katkıları bu dönemde olabilir.

Sonuç

Atabey Cemaleddin Ferruh Anadolu Selçuklu Devleti'nin önemli devlet adamlarından biridir. Cemaleddin Ferruh'un Konya, Sivas ve Çankırı'da önemli hizmetleri olmuştur. Sarayda taşdar, üstadüddar görevlerinde bulunmuş, Konya'da Hacı Ferruh Mescidi/Taş Cami/Akça Gizlenmez Mescidi isimleriyle bilinen bir cami yaptırmıştır. Daha sonra I. İzzeddin Keykavus'un Sivas da inşa ettirdiği daru's-şifanın vakıf mütevellî heyeti başkanı/vakıflardan sorumlu bakan konumunda yöneticilikte bulunmuş, Sivas şehrine de sağlık alanında hizmetleri olmuştur. Cemaleddin Ferruh, I. Alaeddin Keykubad'ın oğullarından birine atabeylik yapmış olması muhtemel olmakla birlikte hangi oğluna, ne zaman ve nerede yaptığı tam olarak bilinmemektedir. II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in tahta geçmesinde etkin olması, onun Keyhüsrev'e kısa bir müddet de olsa atabeylikte bulunma ihtimalini kuvvetlendirmekle birlikte bu bir yorum olmaktan öte geçmemektedir. Cemaleddin Ferruh, 1235 yılından önce Çankırı'da atabey olarak görev yapmaya başlamış, 1235'te de Çankırı'ya Anadolu Selçuklu Devleti'nin dördüncü hastanesini yaptırmıştı. Vefatından önce ise 1242 yılında Çankırı'ya Anadolu'nun ilk Dar'ul-Hadis'ini inşa ettirmişti. O yıllarda Anadolu'da medreseler bulunmakla birlikte Dar'ul-Hadis bulunmamaktadır. Babai isyanından hemen sonra, Moğol istilasından önce yaptırılan Çankırı'ya yaptırılan bu Daru'l-Hadis, Anadolu'da İslam'ın Kur'an ve sünnet perspektifinde doğru anlaşılmasına katkı sağlamıştır. Atabey Cemaleddin Ferruh Çankırı'ya hem eğitim hem de sağlık alanında önemli eserler inşa etmiş, Dar'ul-Hadis yaklaşık sekiz asırdır ayakta kalmasına rağmen, Daru's-şifa ise maalesef yıkılmıştı. Cemaleddin Ferruh, bölgeyi fetheden Emir Karatekin'den sonra şehre damgasını vurmuş, yaptığı eserlerle şehrin hem maddi hem de manevi mimarlarından olmuştur. İlme ve irfana büyük hizmetleri bulunan bu büyük devlet adamının ismi bugün, Kırkevler mahallesinde bulunan erkek yatılı Kur'an kursunda yaşatılmakla birlikte, hem Dar'ul-Hadis hem de Cemaleddin Ferruh yeterince tanıtılmamıştır. Dar'ul-Hadis bazılarınca daru's-şifa olarak takdim edilmekte veya Taşmescit ismiyle bilinmektedir. Aradan asırlar geçmiş 2008 yılında Çankırı İl Müftülüğü olarak Daru'l-Hadis'te, manevi ve tarihi anlamını yeniden inşa etmek adına Buhari dersleri okunmaya başlanmıştır.

KAYNAKÇA

- Acıduman, Ahmet, Darüşşifalar Bağlamında Kitabeler, Vakıf Kayıtları ve Tıp Tarihi Açısından Önemleri - Anadolu Selçuklu Darüşşifaları Özelinde, Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası, 2010, 63(1).
- Alptekin, Coşkun, Alptekin, Atabeg, DİA, İstanbul, 1991.
- Anık, Feda Şamil, Selçuklular Zamanında Anadolu'da Veba Salgınları, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi, 1991, Sayı: 26, Cilt: 15.
- Ata, Feridun, Mevlana Müzesindeki Arşiv Belgeleri Işığında Çankırı Mevlevîhânesi, Çankırı Araştırmaları Dergisi, Sayı, 1, 2006.
- Ata, Feridun, Çankırı Mevlevîhânesi (Konya Mevlana Müzesi Arşivi'nde 69-70 nolu Zarflardaki Belgelere Göre), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 1995.
- Ayaz, Fatih Yahya, Üstadüddar, DİA, İstanbul, 2012.
- Bakırcı, Ömür, *Hacı Ferruh Mesidi*, Vakıflar Dergisi, 1961, say. 8.
- Başer, Tayyip, Çankırı Karatekin Uluları, Ankara, trs.
- Baykara, Tuncer, Lala, DİA, İstanbul, 2003, XXVII.
- Çal, Halil, Çankırı Mevlevihanesi, Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 2015 Güz (23).
- Çetin, Halil, Çandaroğlu Yurdunda Bey İmareti, Çankırı, 2013.
- Cevdet, M. Sivas Darüşşifası Vakfıyesi ve Tercümesi, Vakıflar Dergisi, Sayı: 1, 1938.
- Efe, Zehra, Türkiye Müze ve Türbelerindeki Mumyaların Tarihi ve Bugünkü Durumları, SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Nisan, 2015, sayı 34.
- Eyice, Semavi, Burmalı Minare Camii Ve Türbesi, DİA, İstanbul, 1992, VI.
- Haksever, Ahmet Cahit, Çankırı'da Mevleviler ve Mesneviyanlar, Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2012/2, c. 11, sayı: 22.
- İbn Bibi, El-Evamirü'l- Ala'ıye Fi'l-Umuri'l-Ala'ıye (Selçuk Name), Çev. Mürsel Öztürk, 1996-Ankara, I-II.
- Kankal, Ahmet, Tapu-Tahrir Defterlerine Göre 16. Yüzyılda Çankırı Sancağı, Ankara Ün. Sosyal Bil. Enst., Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 1993.
- Kemaloğlu, Muhammed, XI.-XIII. Yüzyıl Türkiye Selçuklu Devletinde Darüşşifalar, Hikmet Yurdu, C. 7, Sayı 13, 2014/1.
- Kaymaz, Nejat, Anadolu Selçuklu Sultanlarından II. Gıyasüddin Keyhüsrev ve Devri, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2009.
- Merçil, Erdoğan Gulam, DİA, İstanbul, 1996, XIV.
- Merçil, Taştard, DİA, İstanbul, 2011, XL.
- Ocak, Ahmet Yaşar, Babailik, DİA, İstanbul, 1991, IV.

-----, Baba İlyas, DİA, İstanbul, 1991, IV.

-----, Baba İshak, DİA, İstanbul, 1991, IV.

Odabaşı, Zehra, Selçuklu Devletinde Mühtedi Vakıfları: Celeddin Karatay Vakıfları Örneği, Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2012.

Önge, Yılmaz, *Çankırı Darüşşifası*, Vakıflar Dergisi, 5 (1962).

Özaydın, Abdülkerim, Nizâmiye Medresesi, DİA, İstanbul, 2007, XXXIII.

Sümer, Faruk, Keykubad I, DİA, İstanbul, 2002, XXV.

Turan, Osman, Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar, Ankara, 2014.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, Kitabeler, İstanbul, 1927 (1345)

-----, Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1998.

Yardım, Ali, Dar'ul-Hadis, Anadolu Selçukluları ve Osmanlılarda Daru'l-hadis, DİA, İstanbul, 1993, VII.

Yınaç, Refet, Sivas Abideleri ve Vakıfları (1), Vakıflar Dergisi, 22 (1991).